

Беседа 5 (В галерия „Жорж Папазов“)

ПО ПЪТЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕЩИ МЕЖДУ ЧЕТКАТА И ПЕРОТО

ХУДОЖНИКЪТ ПИСАТЕЛ

Автор: Сара Жако, Страсбургски университет

Ръководител: Миряна Янакиева

Жорж Папазов, един необикновен художник

Роден и израснал в България, Жорж Папазов прекарва по-голямата част от съзнателния си живот във Франция и оставя след себе си оригинално и загадъчно живописно и литературно творчество. Младежът, който на 19-годишна възраст за пръв път вижда картина в Прага, се озовава в артистичната парижка атмосфера в началото на 20-те години, където попада в среда на художници, вече добре познати с авангардизма си в един от най-благоприятните периоди в историята на модерното изкуство. Този период бележи истински разцвет на художествените движения, а Париж е световната столица, в която работят най-големите художници на XX век, той е центърът, привличащ много интелектуалци, но и основатели на различни течения като импресионизъм, абстракционизъм и сюрреализъм. Жорж Папазов се установява в Париж, където се потапя в тази толкова благотворна за творчество среда. Поддържа контакт с личности като Жул Паскин, Жоан Миро, Марсел Еме.

Папазов се усъвършенства постоянно и оставя наследство от произведения, които го определят като сюрреалист. През по-голямата част от живота си живее във Франция, но продължава да мисли за своята страна и нейната култура. Това се потвърждава от многото му писмени съчинения на теми, свързани с българската култура. Дълго време името му не се споменава в страната, която той обича, до изложба, която ще отбележи (уви след смъртта му) през 1988 г. (в Международната художествена галерия) неговото славно завръщане, което предизвиква признанието и възхищението на сънародниците му. Оттогава името на Жорж Папазов се превръща в истински символ на предвестниците на модерното изкуство. Той е сред най-признатите в чужбина художници от български произход.

Произход

Жорж Папазов е роден на 2 февруари 1894 г. в Ямбол, България, в голямо и съвсем скромно семейство. Той е шестото дете и много рано губи баща си. Благодарение на чичо си успява да замине за Прага на 19-годишна възраст, за да учи инженерство. Самият той още не знае какво точно иска да прави с живота си. Във всеки случай не желае да следва семейната традиция на търговията и по-скоро се определя

като мечтател. В един от двата му малки куфара, които са част от багажа му, има само една книга и това е стихосбирка на големия български поет Христо Ботев.

Той успява да се запише в института по архитектура със специалност парково строителство, но бързо осъзнава, че няма достатъчно знания, за да успее в това начинание. Уроците по рисуване обаче са част от програмата и те се превръщат в истинска благодат за младия студент, у когото пламва страст, която с времето ще се превърне в истински огън. В Прага той открива нов свят, наречен Изкуство, в град, богат на културно наследство и културни дейности. Той получава истинско откровение, когато посещава операта "Далибор" на Бедржих Сметана. Спектакълът го кара да изпита истински шок от нови усещания. Така, малко по малко, в чешката столица младият човек започва да открива картини, книги, хора, които му помагат да се самоусъвършенства и да разширява кръгзора си. Това е, което ще продължи да прави през целия си живот, благодарение на своето неограничено интелектуално любопитство и на прекрасната си способност да се обгражда с креативни, блестящи хора, притежаващи в себе си жилката на изкуството.

Училището на живота

Малко по малко Папазов започва да различава стиловете и е погълнат от линиите и цветовете. Въображението му се развихря. Искрата се превръща в истински пламък. Той има желание да рисува. „Желанието ми да работя беше неограничено. Ръцете ми, водени от страстта, сляпо вършеха това, което им диктуваха мечтите ми”. Той започва с акварели и гваши, рисувайки чешки пейзажи. Това е само началото. Първата световна война го тласка да се върне в България, но не остава дълго след първата изложба, която организира в София и с която си спечелва безмилостни критики от страта на представители на българския художествени елит. Така Папазов напуска страната си и предприема поредица от пътувания с кратки престои във Виена, Берлин, Женева и накрая Париж (1924) – града, който той веднага обиква. Това е мечтаният му свят с талантиливи художници, писатели и философи, които следват новаторските и модерни идеи за обществото и новите следвоенни тенденции в изкуството. Има дръзновение, експериментиране, търсене на по-модерни форми, бунт срещу конвенционалния и установения ред. Вихрушка от художествени и философски идеи, смесица от култури. Жорж Папазов се оказва сред сюрреалистите и споделя техните идеи. Така той създава композиции по твърде интуитивен начин със странни, абстрактни форми, близки до стила на художници като Миро, Клее, Андре Масон, Ив Танги.

През 1925 г. художникът участва в престижния „Салонът на независимите“ в Париж, където представя свои картини заедно с други художници сюрреалисти като Макс Ернст, Жоан Миро, Пабло Пикасо.

В периода 1925-1926 г. той експериментира с изключително свободни форми, чиято единствена логика е тази на материята. Постепенно насочва вниманието си към антропоморфни форми и именно пясъкът се превръща в материал, който той използва,

за да придаде форма на причудливи същества и фантастични създания, използвайки смесица между пясък и картина.

Темата, която различаваме сред картините му от този период, е за лицето, съчетана с темата за любовната двойка. Често човек има впечатлението, че открива мечтите на дете, очаровано от диви форми. Има я тази воля, така характерна за парижкия сюрреализъм, „да премериш сили с чудовищата на въображението“. И все пак необикновените създания на Папазов се открояват с оригиналността на своите метални скафандри, а механичните му работи се явяват като форма на заплаха, която може да се усети в картините му. Той създава „хора-пейзажи“ с фантастични и митични персонажи, в която доминиращите цветове са синьо и зелено.

В друга поредица от картини могат да се разграничат само геометрични фигури с морска тематика. Нарича се „Бедстващи лодки“, тъй като се отличава със структура от „мачти“, лица, гори и нереални пейзажи – истинска страст към боравенето с геометрични елементи. Една от любимите му теми е тази на лицето. По-скоро това е маска, която се превръща във фантастичен череп. Папазов рисува тези специфични портрети с много тънкоост. През май 1928 г. организира нова изложба в София, за да заличи предишния си провал. И отново той се оказва изправен пред неразбиране, подигравки и хапливи забележки. Този път обаче има български интелектуалци като Сирак Скитник, които са благосклонни и по-скоро положително настроени към неговите творби. Пет години по-късно художникът се завръща с две поредни изложби през 1934 и 1935 г. в София, сякаш всеки път за да получи така търсеното от него признание от своите. Той вече е признат в Италия и е определен като „авангарден и футуристичен български художник“ от известния Маринети. Този път той предизвиква разгорещени полемки и изложбите му са истинско бойно поле за опонентите и почитателите му. Това илюстрира вечния конфликт между догмите и новите идеи, между старото и модерното.

Франция – втора родина

След многото си преживявания с горчив вкус, Жорж Папазов напуска родната си страна и този път завинаги. Историческите събития също благоприятстват тази раздяла, тъй като именно Втората световна война ще се превърне в пречка за завръщане и Желязната завеса ще се спусне като бариера, която ще попречи на художника да намери отново обратния път към страната си. Франция става втората му родина, там той работи, изкарва прехраната си и се чувства щастлив. Оптимистичният му дух го кара да се бори непрекъснато и да върви напред въпреки трудностите. Доста скоро той е забелязан от собствениците на галерии и в резултат на това заминава за Средиземно море в Италия, за да създава картини. Там рисува първите си абстрактни картини и с удоволствие се посвещава на рисуването, като непрекъснато изследва различни техники и особено колорита, който е в центъра на интересите му. Затова той се определя като „художник, който очертава пътя към абстракционизма“. По-късно, в автобиографията си Папазов повдига въпроса за принадлежността си към сюрреалистичното течение и пише, че вижда себе си преди всичко като самотен

художник. Въпреки иновативността на творчеството му, той търпи критики, след като представя картините си в Швеция, а по-късно и в Загреб. Осъзнава трудността, с която се сблъсква един авангарден художник при начертаването на нов път във вече установените стереотипи. Най-активният му изложбен период е десетилетието между 1925 и 1935 г., когато пътува и представя своите произведения в много страни.

В мемоарите си той отбелязва, че е успял да намери своето място в реалността, която в началото му е била много чужда. Той създава лесно приятели и контакти, сред които цитира личности като Пол Елюар, Робер Деснос, Тристан Цара, Макс Ернст, Андре Салмон и много други художници, писатели, поети. Сред най-близките приятели и скъпи на сърцето му хора са Андре Дерен и Жул Паскин. Първата си мемоарна книга той пише в знак на почит към Паскин - „Паскин! Паскин! Тук съм!“. Книгата, която е опит да се намери обяснение за самоубийството на Паскин, е напълно изчерпана веднага щом се появява и предизвиква такъв интерес, че е поискано второ издание. По-късно авторът пише две книги с мемоари, които описват приятелството му с Андре Дерен. Носталгията маркира писанията му. Многого му писма до приятели, с които води кореспонденция през всичките си години на изгнание, както и картините му отразяват всички негови мечти и настроения на човек, белязан от носталгията, но и носен от своя идеал за свобода. Той отхвърля с цялото си същество тоталитарния режим в България през трите десетилетия на отчуждаване от страната си. В същото време никой в България вече не споменава името му като художник и артист, признат в Европа. Нито официалната преса, нито институциите говорят за неговия успех и ролята му в толкова важно художествено направление като сюрреализма. Той е забравен, игнориран, отхвърлен в продължение на много години. „Никой не е пророк в собствената си страна“, казва една известна поговорка. За Жорж Папазов това е валидно до момента на известната изложба, организирана в Галерията за международно изкуство в София през 1988 г. Публиката е във възторг, критиците не щадят похвалите си. Уви, художникът не е в галерията, за да се наслади на успеха си в родната си страна. Той умира на 23 април 1972 г. във Ванс, Франция. Славата и признанието в родината му идват със закъснение. И сега ние се чудим коя е неговата родина, каква е истинската му артистична принадлежност. Той е считан за българо-френски художник сюрреалист, но също така е квалифициран като художник-мечтател. Достатъчно е да погледнем картините му, заредени със символи, емоционална интензивност и съвършенство на цветовете. Те имат универсален език, а творбите му, създадени преди почти сто години, изглеждат много модерни и в наше време.

Папазов и импресионистите

Авангардната концепция на Папазов също се проявява едновременно като диалог и като противоречие с други стилове в съвременната живопис, най-вече с импресионизма. Някои от картините му са „копия“ на произведения на Мане. Например на известното платно на Мане „Déjeuner sur l'herbe/ Закуска на тревата“ българо-френският художник отговаря с картина, озаглавена „Бърборене сред природата“¹. Това

¹ Виж слайд 5 от презентацията.

заглавие показва съвсем ясно, че въпреки дълбокото си уважение към своя велик предшественик, Папазов се разграничава от „бъбривия“, стремящ се да представи природата по подражателен начин. Той отстоява своя стил на строг лаконизъм, който се стреми да внушава много идеи и чувства с малко средства².

Писателят Папазов

Рисуването е основното призвание на Папазов, но той е и автор на няколко книги, написани на български и френски език, чиято литературна стойност предстои да бъде открита. Едва напоследък вниманието на изследователите е насочено към този аспект от творческата му дейност. Романът *Drenov frères/Братя Дренови*, разказът „Поп Васил“ и петте тома с мемоари и есета за изкуството представляват основната литературна продукция на Папазов³. Кирил Кръстев, автор на известно проучване върху творчеството на художника, отбелязва, че дори неговата живопис се отличава с един вид "литературност" и "наративност" чрез търсене на живописни средства, позволяващи да се предават съвсем конкретни идеи. Съществува органична връзка между двата таланта на Папазов. Литературната изследователка Румяна Станчева открива цяла мрежа от съответствия между неговите произведения в проза и картините му. Ето един пример. В романа „Братя Дренови“ характерът на разказвача на име Камен, който е художник, е противоположен на този на брат му Иво, търговец. В речевия портрет на Иво един детайл особено много привлича вниманието на читателя: острите му зъби, сравнени със „зъби на риба“. Тази подробност наемква за студения и безстрастен характер на персонажа. Същото впечатление за студенина и жестокост създават картините на Папазов, които изобразяват риби⁴.

Друга аналогия между романа и картините се открива във връзка с мотива за конфликта между свободния художник и тоталитарния комунистически режим. За разлика от самия Папазов, персонажът му се завръща в България, където се сблъсква с лицемерието и враждебността на идеологическата критика. Живописният образ на представителите на тази критика може да бъде намерен в поредицата картини "Циркови кучета"⁵.

Книгата за Жул Паскин, „Паскин! Паскин! Тук съм!“ е ценно свидетелство за разбирането на един художник по отношение на друг. Папазов разкрива противоречивата природа на своя колега и приятел: дете-чудо, фина и щедра душа, от една страна, и скитник, декадент, от друга. Според собственото свидетелство на Папазов, едно от неговите платна, "Tête/Глава", представя опитите му да нарисова погледа на Паскин⁶.

² Станчева, Р. Жорж Папазов като писател. Колибри, 2014, стр. 83.

³ Справка за произведенията на Папазов в каталога на BNF (Национална библиотека на Франция): <https://catalogue.bnf.fr/search.do?mots0=NRI;1:0;Papazoff%2C+Georges&mots1=NRI;0:0;&&pageRech=rav>

⁴ Слайд 6.

⁵ Слайд 7.

⁶ Слайд 8.

В заключение можем да кажем, че като всеки голям талант, който надхвърля границите и се противопоставя на своето време, звездата на Жорж Папазов остава да блести на световния артистичен небосклон.

Един писател художник от Ямбол

Както бе споменато по-горе, едно от важните изследвания върху творчеството на Жорж Папазов е написано от **Кирил Кръстев**, значима интелектуална фигура, свързана със същия регион. Есеист, изкуствовед, филмов критик и художник, Кирил Кръстев е роден на 1 януари 1904 г. През 1916 г. семейството му се премества в Ямбол. През 1922 г. се записва в Историко-философския факултет на Софийския университет. По-късно той изучава и природни науки, които завършва през 1930 г. През 1938 г. Кръстев заминава за Париж, за да специализира живопис. Тогава той се запознава с Жорж Папазов, с когото се среща за втори път няколко десетилетия по-късно и отново в Париж. През 1939 г. пътува до Швейцария, Италия, а също така посещава Виена, Мюнхен и Будапеща. Съдбата му след 1944 г., по време на комунистическия режим, подобно на много други интелектуалци и художници, е доста сложна и несигурна, но той успява да публикува някои от важните си творби, включително монографиите за Сирак Скитник (1974), за Пикасо (1982), за Жорж Папазов (1987), както и своите *Спомени за културния живот между двете световни войни* (1988). През последните години от живота си експериментира и с живопис. Като организатор през 1975 г. на изложбата „Ямболският авангард“, той представя пет свои картини и портрета си, нарисуван от Жорж Папазов. Един от най-важните приноси на Кирил Кръстев за развитието на авангардното изкуство в България е работата му в началото на 20-те години като редактор на списанията "Le cygne/Лебед" и "Crescendo". Въпреки че животът на "Crescendo" е кратък, само 3 броя, това списание е високо оценено от Маринети, бащата на футуризма.

Любопитна е историята на отношенията на Маринети с българските авангардни среди. През есента на 1912 г. той заминава за Балканите като военен кореспондент на френския вестник *Gil Blas*. Когато приближава до София, колата му се разваля и той трябва да остане известно време в българската столица. Тъй като колата му не може да бъде ремонтирана, той е принуден да продължи пътуването си с каруца с два бивола, като се озовава в самия център на бомбардировките на Адрианопол, под оглушителния грохот на българския военен самолет. Именно от тези събития е вдъхновена известната му футуристична поема *Zang Tumb Tumb*⁷, част от която се отнася до запомнящия се момент от битката, когато българският самолет започва да хвърля пропагандни брошури. Тази част се отличава със своето оформление на страницата, типично за футуризма, със стихове, написани вертикално, и с включването на текст от позив, изхвърлен от български самолет на 30 октомври 1912 г. в 17:00 ч.

През 1922 г. Кирил Кръстев, който е само на 18 години, и групата модернисти от Ямбол канят Гео Милев на две конференции за различните течения на авангарда, сред които футуризма. По-късно изпращат на Гео Милев пощенска картичка. Подателят е

⁷ Слайд 15.

отбелязан като „Movimento futurista di Yamboli“. Същата година в брой 3-4 на „Crescendo“ е публикуван откъс от *Zang Tumb Tumb*. Името на преводача не е дадено, но най-вероятно това е самият Кръстев. Маринети благодари на младите хора от Ямбол, обръщайки се към тях с „моите скъпи приятели футуристи“. Обещава им да дойде в България, но този проект е изпълнен едва десет години по-късно. Маринети изнася няколко успешни лекции в София. Престоят на Кирил Кръстев в Париж ражда сборника „Последният Париж“, който свидетелства за таланта му на есеист. Внимателният му и проницателен поглед изследва безброй подробности от парижкия живот, които той описва с много тънкост, а понякога и с остро чувство за хумор.

Библиография :

Наков, Andrei. *Papazoff. Franc-tireur du surréalisme.* Editions *La Connaissance*, Bruxelles, 1973.

Кръстев, Кирил. *Жорж Папазов.* Български художник, София, 1987.

Станчева, Румяна. *Художникът Жорж Папазов като писател. Вербализация на сюрреалното.* Колибри, София, 2014.

Господинов Георги. „Crescendo“. https://bgmodernism.com/analitichni_statii/Crescendo_review

Джузепе дел Агага. „[Маринети, българският футуризм и поемата „Септември“ на Гео Милев](#)“, в. „Литературен вестник“, бр. 14, 14 април 2010 г.